

УДК 332:334:338:339:658

Сутність, функції та форми підприємницької діяльності в сільському господарстві

І.Б. Смолинець, Т.С. Гачек, М.М. Дорош–Кизим, О.О. Дадак, Б.В. Гутий, І.І. Харів
smolincz86@mail.ru

Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій ім. С.З. Гжицького, вул. Пекарська, 50, м. Львів, 79010, Україна

В статті розглядаються сутність, функції та форми підприємницької діяльності в сільському господарстві. Сучасний розвиток виробничих об'єднань характеризується використанням таких юридичних форм, які зберігають основні характеристики сімейного фермерського господарства і водночас створюють сприятливі умови для організації виробничих структур, адекватних великим підприємствам, сімейної передачі господарств. Тобто колективні форми фермерської діяльності увіковічують особистий і сімейний характер сільського господарства, попереджують «пролетаризацію» селянства, зберігають його статус господаря сільської території. Саме такі тенденції у формуванні підприємницької діяльності у сільському господарстві з огляду на вітчизняні реалії повинні бути враховані в розробках щодо реструктуризації і трансформації вітчизняного аграрного виробництва. Типовий сільськогосподарський виробник, навіть коли володіє малим сімейним господарством, поєднує інвестора, управлінця і керівника у ньому. У децю більших структурах, таких як наприклад сімейні ферми, може бути ще й бухгалтером, організатором праці, спеціалістом із догляду за рослинами і тваринами, механізатором тощо. Про успішну підприємницьку діяльність, на наш погляд, можна говорити, якщо підприємство має дохід для оплати всіх необхідних витрат; підприємство має додатковий дохід необхідний для сплати кредитів, які можуть бути за інвестовані; виробнича спроможність підприємства і його потенціал не зменшуються, а бажано – розвиваються. Дотримання цих умов може стати однією з важливих причин успішного розвитку підприємницької діяльності.

Незважаючи на певні переваги чи недоліки окремих форм підприємницької діяльності, слід розвивати різні організаційно-правові форми в сільському господарстві на ринкових конкурентних умовах. Але при цьому необхідно враховувати, що суспільні зміни впливають на систему організаційно-економічних і правових відносин у сільському господарстві. Суб'єкти підприємницької діяльності, що господарюють сьогодні в сільському господарстві, функціонуючи на основі різних форм власності, не лише мають право на існування, але й, конкуруючи один із одним, створюють умови для розвитку ринкових відносин, прибуткового ведення сільськогосподарського виробництва.

Ключові слова: сільське господарство, підприємницька діяльність, аграрне виробництво, ринок

Сущность, функции и формы предпринимательской деятельности в сельском хозяйстве

И.Б. Смолинец, Т.С. Гачек, М.М. Дорош–Кизим, О.О. Дадак, Б.В. Гутый, И.И. Харив
smolincz86@mail.ru

Львовский национальный университет ветеринарной медицины и биотехнологий им. С.З. Гжицького, ул. Пекарская, 50, г. Львов, 79010, Украина

В статье рассматриваются сущность, функции и формы предпринимательской деятельности в сельском хозяйстве. Современное развитие производственных объединений характеризуется использованием таких юридических форм, которые сохраняют основные характеристики семейного фермерского хозяйства и одновременно создают благоприятные условия для организации производственных структур, адекватных крупным предприятиям, семейной передачи хозяйств.

Citation:

Smolynets, I., Gachek, T., Dorosh–Kizym, M., Dadak, O., Gutyz, B., Hariv, I. (2016). The essence, functions and forms of of entrepreneurial activity in agriculture. *Scientific Messenger LNUVMBT named after S.Z. Gzhytskyj*, 18, 2(69), 141–150.

То есть коллективные формы фермерской деятельности увековечивают личный и семейный характер сельского хозяйства, предупреждают «пролетаризации» крестьянства, сохраняют его статус хозяина сельской территории. Именно такие тенденции в формировании предпринимательской деятельности в сельском хозяйстве учитываемые отечественные реалии должны быть учтены в разработках по реструктуризации и трансформации отечественного аграрного производства. Типичный сельскохозяйственный производитель, даже когда обладает малым семейным хозяйством, сочетает инвестора, управленца и руководителя в нем. В несколько больших структурах, таких как, например семейные фермы, может быть еще и бухгалтером, организатором труда, специалистом по уходу за растениями и животными, механизатором и тому подобное. Об успешной предпринимательской деятельности, на наш взгляд, можно говорить, если: предприятие имеет доход для оплаты всех необходимых расходов; предприятие имеет дополнительный доход необходим для оплаты кредитов, которые могут быть по инвестированы; производственная способность предприятия и его потенциал не уменьшаются, а желательны – развиваются. Соблюдение этих условий может стать одной из важных причин успешного развития предпринимательской деятельности.

Несмотря на определенные преимущества или недостатки отдельных форм предпринимательской деятельности, следует развивать различные организационно–правовые формы в сельском хозяйстве на рыночных конкурентных условиях. Но при этом необходимо учитывать, что общественные изменения влияют на систему организационно–экономических и правовых отношений в сельском хозяйстве. Субъекты предпринимательской деятельности хозяйствующих сегодня в сельском хозяйстве, функционируя на основе различных форм собственности, не только имеют право на существование, но и конкурируя друг с другом, создают условия для развития рыночных отношений, прибыльного ведения сельскохозяйственно–производства.

Ключевые слова: сельское хозяйство, предпринимательская деятельность, аграрное производство, рынок

The essence, functions and forms of of entrepreneurial activity in agriculture

I. Smolynets, T. Gachek, M. Dorosh–Kizym, O. Dadak, B. Gutyj, I. Hariv
smolinecz86@mail.ru

*Lviv national university of veterinary medicine and biotechnologies named after S. Gzhytskyj,
Pekarska Str., 50, Lviv, 79010, Ukraine*

The article deals with the nature, function and form of entrepreneurial activity in agriculture. Modern development of industrial associations is characterized by the use of legal forms, which retain the basic characteristics of family farms while creating favorable conditions for the organization of production structures, adequate large enterprises, family farms transmission. That is the collective forms of farming immortalizes a personal and family nature of agriculture, prevent «proletarianization» of peasantry, retain its status as host of rural areas. It is these trends in shaping of entrepreneurial activity in agriculture due to domestic realities must be taken into account in development for the restructuring and transformation of domestic agricultural production. A typical farmer, even when a family has a small farm, combining the investor, manager and chief in it. In a somewhat larger structures, such as, for example, family farms, maybe even an accountant, the organizer of labor, specialist plants care and animals, so a mechanizer etc. About the successful business in our opinion, we can say if the company has income to pay all necessary expenses; the company has an additional income necessary to pay for credits that can be invested by; productive capacity of the company and its potential is not reduced, and it is desirable – developing. Compliance with these conditions may be one of the important reasons of successful business development.

In spite of certain advantages or disadvantages of some form of entrepreneurial activity, must develop different legal forms in agriculture on market competitive conditions. But it is necessary to consider that societal changes affect on the system of organizational, economic and legal relations in agriculture. Subjects of entrepreneurial activity that hosted today in agriculture, functioning on the basis of various forms of ownership, not only have the right to exist, but also competing with one another, and create the conditions for the development of a market economy, the income of agricultural production.

Key words: agriculture, entrepreneurship, agricultural production, market

Вступ

Розвиток підприємницької діяльності в нашій країні розпочався за умов реформування та розвитку ринкових відносин і надалі відбувається в умовах постійного ускладнення ведення сільськогосподарського виробництва та економічного середовища всередині країни і на фоні посилення глобалізації світового господарства. Власне такі умови світового розвитку спонукали до інтенсивного розвитку економічних процесів та визначили об'єктивну необхідність адаптації підприємницької діяльності в сільському господарстві до нових умов господарювання за значної обмеженості ресурсного потенціалу кожного суб'єкта господарювання. Глобальні зміни у підприємницькому середовищі, що відбулися в останні роки, спонукають суб'єкти господарювання вести політику виживання у таких складних

умовах конкуренції за рахунок активізації внутрішнього потенціалу, вдосконалення організаційно–економічного механізму та вдосконалення взаємовідносин між учасниками виробничого процесу.

Реформування соціально–економічних відносин в сільськогосподарському виробництві та аграрному секторі економіки об'єктивно пов'язане з відродженням і розвитком підприємницької діяльності. У підприємницькій діяльності закладені великі можливості поліпшення організації та підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва, що зумовлено економічною природою і її сутністю як важливої організації форми ведення господарства.

Визначено, що суть підприємницької діяльності в сільському господарстві полягає в організації виробничого процесу за допомогою засобів виробництва і праці та використання трудових ресурсів і ресурсів природ-

ного середовища, основним з яких є земля, з метою одержання сільськогосподарської продукції належної якості та забезпечення ефективності її виробництва. Економічна особливість цієї діяльності полягає у володінні чи користуванні наявними ресурсами, зокрема земельними, вмілому їх поєднанні з та раціональному використанні, де б реалізація виробленої сільськогосподарської продукції забезпечувала суб'єктам господарювання відповідний фінансовий дохід. В даному випадку підприємницька діяльність розглядається і трактується як комерційна діяльність в сільському господарстві з метою одержання прибутку.

Доведено важливу роль підприємницької діяльності в сільському господарстві, зокрема у виконанні її функцій: економічної, стимулюючої та соціальної, які полягають в забезпеченні населення аграрною продукцією, тваринництва – кормами, підвищенні зайнятості населення, зокрема сільського, розвитку аграрного ринку та інфраструктури аграрної сфери.

Особливості ведення аграрного виробництва, різні умови господарювання, мета діяльності та виконувани її функції зумовлюють існування різних форм підприємницької діяльності в сільському господарстві. Особливого значення набувають розмаїтість функцій аграрного виробництва щодо методів господарювання, забезпечення продовольством, різних потреб в сировині, зв'язки з аграрним ринком, різна можливість забезпечення ресурсами та різні потреби в них на виробництво конкретних видів сільськогосподарської продукції, адаптованість до різних природно-економічних умов, традиції і звичаї, соціальні аспекти.

В аспекті розвитку підприємницька діяльність в сільському господарстві за формами власності налічує: одноосібні володіння, приватні підсобні господарства, господарства населення, селянські фермерські господарства, приватні та державні сільськогосподарські підприємства, колективні господарства, зок-

рема селянські спілки, агрофірми, міжгосподарські підприємства і об'єднання, різного роду та видів товариства, які поділяються за формою об'єднання та рівнем відповідальності, формою власності, розмірами та спеціалізацією.

Результати та їх обговорення

Правильне визначення певної моделі підприємництва дозволяє точніше оцінити і спроектувати сучасну та перспективну стратегію діяльності суб'єктів господарювання. Як відзначає вчений Ю.Е. Губені, відповідно до об'єкту підприємництва вирізняють види підприємництва, які характеризують напрям і об'єкт підприємницької діяльності. Найстарішим і часто – найпоширенішим видом підприємництва, як ми вже зазначали, є торгівля – різновид комерційного підприємства. Власне з торгівлі розпочалось формування підприємництва як виду людської діяльності (Gubeni, 2001). До видів підприємництва можуть відноситись:

- виробниче (виробництво продукції, надання послуг, їх реалізація);
- комерційне (товарно-грошові, фінансово-обмінні операції);
- посередницьке (діловий контакт і партнерство з іншими підприємствами);
- фінансове (фінансові, грошово-кредитні операції);
- страхове (страхові операції);
- інформаційно-консалтингове (інформаційне обслуговування, консалтинг, зовнішній менеджмент, санації тощо);
- сервісне (надання різноманітних послуг невиробничого) (табл.1).

Таблиця 1

Класифікація підприємницької діяльності

Ознаки класифікації	Характеристика підприємництва				
	Виробниче	Комерційне	Фінансове	Страхове	Інші
За сферою діяльності	Без створення юридичної особи		З створенням юридичної особи		
За організаційно – правовим статусом	За договорами про партнерство				
За власністю	Змішане	Приватне	Державне	Комунальне	
За кількістю власників	Індивідуальне, приватне	Сімейне	Колективне	Змішане, сумісне, партнерське	
	Унітарне			Корпоративне	
За масштабами виробництва і чисельністю працівників	Мале підприємництво		Середнє підприємництво	Велике підприємництво	
За розташуванням	Локальне, місцеве	Регіональне	Національне	Зарубіжне, міжнародне, транснаціональне	
За галузями і видами діяльності	За видами діяльності та галузями суспільного виробництва				
За спеціалізацією	Спеціалізоване			Багатопрофільне	

Нові можливості в розвитку підприємництва дають сучасні технологічні та технічні вирішення в царинах будівництва, інженерного забезпечення, інформаційних технологій, індустрії відпочинку, переробки та зберігання сільськогосподарської продукції, біотехнологій, енергоощадності тощо (Gubeni, 2001).

На сьогодні в основному створено правове забезпечення видів і принципів господарської діяльності різних форм підприємницької діяльності в аграрному секторі. Основними законодавчими актами України з питань розвитку підприємництва є Конституція, Господарський та Комерційний кодекси, Закони: «Про підприємництво», «Про власність», «Про підприємст-

ва в Україні», «Про господарські товариства», «Про інвестиційну діяльність», «Про економічну конкуренцію», «Про зовнішньоекономічну діяльність», «Про банкрутство», «Про банки і банківську справу», «Про патентування деяких видів підприємницької діяльності», «Про товарну біржу», «Про лізинг» та інші. Чи не найважливішими законодавчими актами, з якими обов'язково слід ознайомитись майбутньому підприємцю, є Закони: «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців», «Про підприємництво», «Про господарські товариства», «Про банкрутство», «Про акціонерні товариства» (Gubeni, 2001).

Щодо підприємництва у сільському господарстві, важливе значення мають Земельний кодекс України та закони: «Про селянське господарство», «Про фермерське господарство», «Про колективне сільськогосподарське підприємство», «Про сільськогосподарську кооперацію», «Про плату за землю», «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві», «Про особливості приватизації майна в агропромисловому комплексі» та інші.

Значну роль в стимулюванні розвитку підприємництва на селі відіграли укази Президента «Про заходи щодо реформування аграрних відносин», «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектору економіки» та інші.

В останні роки правова база поповнилась новими нормативними документами, серед яких Закони України «Про державну підтримку сільського господарства України», «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення механізмів державного регулювання ринку сільськогосподарської продукції», «Про сільськогосподарську кооперацію», «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність», «Про ветеринарну медицину», «Про захист прав покупців сільськогосподарських машин», «Про систему інженерно-технічного забезпечення агропромислового комплексу України», «Про оптові ринки сільськогосподарської продукції».

У спеціальному Законі України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» стратегічними цілями такої політики визначено: гарантування продовольчої безпеки держави; збереження селянства як носія української ідентичності, культури і духовності нації; комплексний розвиток сільських територій та розв'язання соціальних проблем на селі.

Регулюють окреслені питання і низка Указів Президента України, постанов Кабінету Міністрів України та різні державні (національні) програми щодо розвитку вітчизняного сільського господарства і села.

Законодавча база підприємництва в Україні є недосконалою та нестабільною. Її особлива вада, що матиме стратегічні наслідки – неповна відповідність європейським нормам та вимогам, не адаптованість до принципів та норм ЄС. Окремі законодавчі акти суперечать один одному. Тому виникає потреба у терміновому розвитку законодавства, наповненні його новими законами, нормами, вимогами, з одночасною систематизацією, приведенням до вимог міжнародних

угод, норм, правил, офіційно визнаних або ратифікованих Україною.

Відповідно до правового регулювання функціонують різні форми підприємницької діяльності в сільському господарстві. Державним класифікатором України організаційно–правова форма підприємницької діяльності визнається як форма здійснювання господарської (зокрема підприємницької) діяльності в сільському господарстві з відповідною правовою основою, яка визначає характер відносин між засновниками (учасниками), режим майнової відповідальності за зобов'язаннями підприємства (організації), порядок створення, реорганізації, ліквідації, управління, розподілу одержаних прибутків, можливі джерела фінансування діяльності тощо (Olenych et al., 2012; Olenych et al., 2013).

На нашу думку, найбільш вдалим у науковому сенсі є визначення суб'єкта підприємницької діяльності в сільському господарстві як організаційної форми ведення господарства, обумовленої існуючим соціально–економічним укладом та такими якісними характеристиками, як форма власності, організаційна будова господарських структур, економічні відносини тощо), які визначають специфіку існування кожного з них. Отже, форма підприємницької діяльності в сільському господарстві – це найбільш типова організаційна характеристика суб'єктів господарювання з переліченими особливостями. Суб'єкт господарювання – це окрема певна виробнича одиниця, яка веде господарську діяльність в сільському господарстві. Відповідно суб'єкти господарювання можуть належати до тих чи інших форм підприємницької діяльності.

Сьогодні в сучасних умовах ринкових відносин організаційні форми підприємницької діяльності в сільському господарстві базуються на різних формах власності, яка є основою їх ідентифікації. З думкою вчених, що в аграрному секторі економіки України діють підприємства на приватній, колективній, господарській, комунальній, державній основах господарювання можна частково погодитися. Проте на нашу думку, наведені форми власності є основними для функціонування тих чи інших суб'єктів підприємницької діяльності, але не єдиними.

За формами власності організаційно–правові форми підприємницької діяльності в сільському господарстві можна поділити на приватні підприємства та агрофірми, де підприємницькі відносини формуються на основі приватної власності, селянські спілки пайовиків, де підприємницька діяльність будується на основі колективної форми власності та державні аграрні підприємства, в основі формування яких закладені державні аграрні підприємства.

Тип підприємства за характером власності свідчить про економічну природу підприємницької діяльності в сільському господарстві. Принципи організації та функціонування визначаються організаційною формою–видом такого підприємства.

Така розмаїтість форм власності і зумовлює різну підприємницьку діяльність в сільському господарстві та її форми задалегідь обумовлює, що жодна з них не може бути визнана як ідеальна, а відповідно й найкраща з погляду оптимального поєднання інтересів господаря землі і суспільства.

Виробників сільськогосподарської продукції в аграрному секторі можна поділити за різними ознаками. Найбільш поширеною тут може бути традиційна структурна типологія: розмір господарства чи підприємства (за площею чи вартістю виробленої або проданої аграрної продукції), частка у сільськогосподарському виробництві, за формами власності, виробничою спеціалізацією, характеристикою осіб, що ведуть господарство та географічним розташуванням. Крім того, форми підприємницької діяльності в сільському господарстві можуть відрізнятися за способом управління, стратегіями розвитку, формуванням економіки сільськогосподарського виробництва та ін.

Класифікація організаційно-правових форм підприємницької діяльності в сільському господарстві за організаційно-правовою ознакою включає сільськогосподарські підприємства, фермерські господарства і господарства населення.

Достатньо прийнятною і з наукової точки зору дублює класифікація форм підприємницької діяльності в сільському господарстві, запропонована О. Розкошною:

- індивідуальні форми, що сформовані на певних засадах приватної власності з подальшим можливим використанням орендних відносин господарювання (фермерські господарства, приватні підприємства, господарства населення);

- акціонерні форми, де в переважній більшості яких економічною основою є акціонована власність (акціонерні товариства);

- колективні форми, що формуються та існують на засадах поєднання таких державної чи приватної власності на засоби виробництва, зокрема землю і майно з колективними формами організації підприємницької діяльності (колективні сільськогосподарські підприємства, агрофірми та ін.) (Olenych et al., 2011).

Відповідно до класифікації та виокремлення Державною службою статистики України, основними категоріями господарств в аграрному секторі є сільськогосподарські підприємства і господарства населення. Поділ сільськогосподарських підприємств за організаційно-правовими формами та формами власності свідчить про велику їх розмаїтість в аграрному секторі.

Основними із них є: державні сільськогосподарські підприємства, колективні господарства, виробничі сільськогосподарські кооперативи, агрофірми, приватні підприємства, господарські товариства, спільні сільськогосподарські підприємства та агрохолдинги. Всі вони між собою як форми підприємницької діяльності певним чином різняться та мають відмінні риси (форму власності, організаційну та управлінську структури, правову основу і т.д.).

Теорія підприємництва і підприємства достатньо широко висвітлена в економічній літературі, зокрема в працях класиків та сучасній вітчизняній аграрній літературі. Не вдаючись в окремі класичні і сучасні підходи щодо їхньої сутності, які стали аксіоматичними, виокремимо те, що безпосередньо стосується теми дослідження.

Підприємництво є досить багатограним поняттям, поширеним в різних галузях економіки. Недоці-

льно ототожнювати його лише з купівлею–продажем товарів, або зі звичайною торговельною чи комерційною діяльністю. Поняття підприємництва набагато ширше. Це не лише особливий вид діяльності, але сукупність відносин, що виникають в ході його здійснення. Тому підприємницьку діяльність можна розглядати за різними ознаками. Відповідно сучасні підходи до класифікації видів підприємництва є неоднозначними. Це обумовлює необхідність подальшого дослідження даного питання для виділення умов ефективного розвитку всіх видів підприємницької діяльності в аграрному секторі (Smolyneć and Garasymljuk, 2014).

Трансформаційні процеси в аграрному секторі Львівщини створили передумови для формування організаційно-правових структур і відродження приватного підприємництва. На базі колишніх колгоспів і радгоспів створилися нові господарюючі суб'єкти на основі приватної власності. Використовуючи матеріально-технічну базу сільськогосподарських підприємств формуються на початковій стадії фермерські господарства. Нові господарюючі формування мають менше за розміром земельні угіддя. У багатьох випадках фермерські господарства формувалися в результаті поділу колективних сільськогосподарських підприємств на паї їх власників. Частина земель відходила в користування фермерів, а частина земельних паїв приєднувалася до власності колишніх особистих підсобних господарств, (сьогодні господарства населення).

Підприємство, в сільськогосподарському виробництві є основною економічною складовою. Господарюючий суб'єкт, який спеціалізується на виробництві певних благ, зокрема сільськогосподарської продукції, може називатися підприємством. Підприємства разом із господарствами населення – основні суб'єкти сільськогосподарського виробництва.

Ми вважаємо, що підприємство слід розуміти як організаційну одиницю, що має економічні, організаційні і правові відмінності, з особливим поєднанням матеріальних і нематеріальних чинників, створене із метою ведення товарного виробництва або надання послуг через збільшення їх обсягу та підвищення якості продукції на основі максимізації прибутку і взаємоузгодженості та забезпечення конкурентоздатності. Сільськогосподарське підприємство – це самостійний статутний об'єкт із правом юридичної особи здійснювати виробничу діяльність у галузі сільського господарства з метою одержання відповідного прибутку (доходу).

На підприємстві змушені постійно приймати рішення, яку продукцію виробляти, в яких кількостях і за яких умов та використання яких чинників сільськогосподарського виробництва. Процес здійснення саме вибору в умовах обмеженості чи доступності ресурсів – це відповідний процес господарювання, а суб'єкти, які приймають рішення в цій діяльності, називаються суб'єктами господарювання. Отож, можна вважати, що в певній мірі сутністю господарювання є процес прийняття певних виробничих рішень.

У понятті «підприємство» можна виділити три наступні складові: економічну, організаційну і правову. Економічна особливість підприємства чи підприєм-

ницької діяльності полягає у володінні чи користуванні наявними ресурсами, вмілому їх поєднанні та раціональному використанні. Організаційна особливість полягає в наявності назви, організаційної структури, садиби, фізичних меж, самостійності діяльності. Правова особливість означає здатність підприємства здійснювати діяльність в сільському господарстві відповідно до правових норм і актів.

Сучасне середовище, в якому знаходяться підприємства вказує на те, що воно повинно бути водночас глобальним і локальним, централізованим і децентралізованим, великим і малим, добре спланованим і еластичним. Підприємство має виробляти сільськогосподарську продукцію відповідно запитам покупців та споживачів, не забуваючи при цьому про ринкові ніші, дотримуватися стандартів і вимог споживачів, і водночас повинно бути прибутковим. Усе це визначає параметри діяльності сільськогосподарського підприємства та його види.

Спільною ознакою таких сільськогосподарських підприємств незалежно від організаційно-правової форми, яка вирізняє їх серед інших виробничих структур даної галузі, є спрямованість підприємницької діяльності в сільському господарстві на отримання прибутків, а у разі довготривалої збитковості вона згортається. Цим вони і різняться від такої на сьогодні форми ведення сільськогосподарського виробництва в нашій країні, як господарства населення. Основна мета функціонування переважної більшості таких господарств населення – забезпечення продовольчих потреб господарюючої сім'ї (Bubenko and Rastjapin, 2002; Olenych et al., 2012).

Кожне сільськогосподарське підприємство у своїй діяльності, як правило, прагне реалізувати одну з двох цілей:

- максимізація прибутку від діяльності;
- максимізація вартості підприємства.

Зазначимо, що у максимізації вартості підприємства зацікавлені ті власники, які в недалекому майбутньому можуть вигідно його продати.

Напрями діяльності сільськогосподарського підприємства окреслюють як економічний так і суспільний аспекти, а відокремлення економічного змісту від суспільного (соціального) не можливо обґрунтувати. Кожне таке підприємство можна розглядати як сукупність певних функцій, пов'язаних із сільськогосподарським виробництвом. Значення таких функцій є важливим, оскільки кожна з яких має здатність впливати на реалізацію цілей підприємства.

Доцільність розгляду зокрема соціальних функцій підприємства визначається Конституцією України, багатьма іншими законодавчими та нормативними актами, які вказують на створення в Україні соціально орієнтованої ринкової економіки. Сільськогосподарське підприємство, окрім виробництва продукції, задовольняє суспільні потреби, використовуючи механізм конкуренції. Сільськогосподарське підприємство необхідно сприймати як таке, що прагне досягти своїх цілей за посередництвом ринку. Економічна ефективність сільськогосподарського підприємства є відображенням, з одного боку, вмілої підприємницької діяльності, а з іншого – співпраці з партнерами.

З теорії економічної системи випливає, що сільськогосподарське підприємство є такою системою і водночас підсистемою, наприклад організації аграрного виробництва. Сільськогосподарське підприємство – система відкрита й дуже складна з огляду на виділення в ньому трьох підсистем: соціальної, економічної і природної. Особливістю сільськогосподарських підприємств і проблемою є те, що вартість їх оцінюється переважно в економічній площині без врахування соціальної й природної.

Такий підхід до визначення критеріїв створює сприятливі умови для заміщення внутрішніх ресурсів сільськогосподарських підприємств капіталом і впровадження нових технологій на основі широкого залучення фінансових ресурсів та й засобів виробництва. Це забезпечує в певному періоді економічну ефективність та раціональність сільськогосподарського виробництва.

Серед багатьох функцій сільськогосподарського підприємства та підприємницької діяльності, які виконують одночасно роль підсистем, особливе значення мають:

- 1) управління засобами природного середовища;
- 2) управління земельними ресурсами;
- 3) господарювання ресурсами робочої сили.

Під виробничим процесом у сільськогосподарському підприємстві слід розуміти свідому і цільову підприємницьку діяльність за допомогою засобів праці і використання ресурсів природного середовища з метою зміни властивостей (фізичних, хімічних, біологічних) або стану предмета праці, що робить можливим отримання корисної сільськогосподарської вартості у вигляді задоволених посередньо чи безпосередньо суспільних потреб. Оскільки такі ринкові засади господарювання в сільському господарстві, що панують за межами підприємства проникають і в його внутрішнє середовище, можна стверджувати, що задоволення суспільних потреб на аграрну продукцію відбувається за посередництвом продовольчого ринку з дуже високим рівнем конкуренції.

Підприємницька діяльність в сільськогосподарському виробництві підпорядкована реалізації наступних цілей:

- 1) визначенню та встановленню умов, що забезпечують оптимальне використання фінансових, трудових та природних ресурсів, землі і управління аграрним виробництвом;
- 2) визначенню певного можливого відхилення реального використання ресурсів від оптимального;
- 3) дослідженню детермінантів, що впливають на структуру виробництва і використання ресурсів;
- 4) формуванню конкретних засобів і методів переходу від існуючого стану використання ресурсів до оптимального.

Ситуація, в якій перебуває суб'єкт підприємницької діяльності в сільському господарстві, може характеризуватися сукупністю певних можливих дій, серед яких можна зробити вибір; сукупністю можливих станів оточення, які не можуть бути контрольовані таким суб'єктом; сукупністю наслідків, що є результатом прийняття певних рішень за існуючого стану

середовища; суб'єктивним підходом до очікуваної вигоди.

Суб'єкти підприємницької діяльності в сільському господарстві і не є статичними одиницями, а підляга-

ють постійним змінам, спричиненим внутрішніми і зовнішніми чинниками (рис. 1).

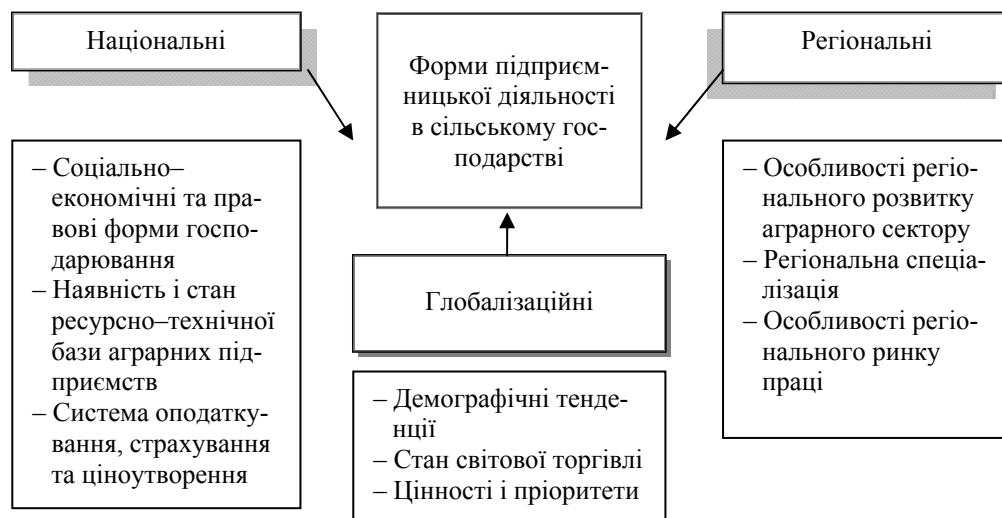

Рис. 1. Основні зовнішні чинники розвитку форм підприємницької діяльності в сільському господарстві

Усі чинники впливу як на аграрне виробництво, так і на форми підприємницької діяльності, можна поділити умовно на макро- та мікроекономічні.

До макроекономічних слід віднести бюджетні, податкові, зовнішньоекономічні, кредитно-грошові, економічної та продовольчої безпеки країни тощо. Особливого значення набувають і глобалізаційні чинники, які передусім визначають параметри сільськогосподарської діяльності підприємств, а відповідно й самих форм підприємницької діяльності. Більшість із них набуває особливого значення сьогодні у зв'язку з членством України в СОТ та підписання угоди про асоціацію з Європейським Союзом, що визначає зовнішньоекономічну політику країни щодо агропродовольчого ринку.

Регіональні чинники на розвиток підприємницької діяльності в сільському господарстві мають одне з ключових впливів саме для ведення аграрного виробництва в певних умовах (клімат, ґрунти, розміщення, соціальна сфера, інфраструктура). До мікроекономічних проблем належать проблеми земельних відносин, неплатоспроможності сільськогосподарських товаровиробників, фінансової кризи аграрного сектору та низка інших. Сьогодні практика виробничо-комерційної діяльності суб'єктів підприємницької діяльності в сільському господарстві переконує, що найбільш дієвим у вирішенні екологічних проблем природокористування є регіональний рівень. На нашу думку, найбільшої уваги дослідників потребують такі напрями, як екологічна доцільність природокористування, екологізація сільськогосподарського виробництва, методологія еколога-економічного районування; організація екологічних досліджень суб'єктами інфраструктури аграрного сектору.

Основними суб'єктами підприємницької діяльності, зайнятими виробництвом аграрної продукції, переробкою власної виробленої сільськогосподарської

сировини та її реалізацією, є сільськогосподарські товаровиробники всіх форм власності та організаційно-правових форм господарювання, серед яких провідна роль належить сільськогосподарським підприємствам. До них належать: державні сільськогосподарські підприємства, сільськогосподарські виробничі кооперативи, господарські товариства, приватні господарства, агрофірми, фермерські господарства, а також спільні (з іноземними інвестиціями) сільськогосподарські підприємства, агрохолдинги (Smolynec', 2011).

Оскільки основною метою державних підприємств є реалізація державної політики, то вони повинні мати високий виробничий потенціал, використовувати сучасні індустріальні технології. Більшість з них перебувають на повному державному фінансуванні. Водночас недоцільним є створення державних сільськогосподарських підприємств традиційного типу.

Тривалий час на базі бувших колгоспів діяли ССП. Колективні та кооперативні сільськогосподарські підприємства – це передусім підприємства, трансформовані з колишніх колгоспів, але при цьому їхній економічний механізм управління заснований на правах володіння селянами паями на землю й майно. Їхньою перевагою є збережена і розвинена виробнича структура, в певній мірі справедливості розподілу прибутків між членами за пайовим принципом. Однак таких господарств на сьогодні залишилися одиниці.

Новими організаційними формами, що з'явилися в сучасних умовах і які об'єднують сільськогосподарські та промислові підприємства, стали агропромислові об'єднання. Це так звана форма вертикальної інтеграції підприємств, які спеціалізуються на декількох чи одному виді сільськогосподарської продукції, вирощують її та переробляють цю продукцію. Такій інтеграції притаманними є нові форми організації праці та

підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва і підприємницької діяльності зокрема.

Ще однією великою групою підприємств є товариства. Вони можуть бути з обмеженою відповідальністю, додатковою або повною, командитними чи акціонерними. Їх призначення та функціонування регламентує Господарський кодекс України та інші спеціальні законодавчі акти.

Найбільш поширеними у вітчизняному аграрному секторі економіки є товариства з обмеженою відповідальністю. Тут засновниками виробничих сільськогосподарських кооперативів є певна кількість власників майна і землі. Решта майна і землі береться в оренду на відповідних договірних умовах.

Існують також акціонерні товариства. Принциповою різницею між ними та іншими товариствами є те, що вихід із таких товариств акціонерів можливий тільки за умови продажу всіх їх акцій не за номінальною вартістю, а прибутковістю акціонерного товариства, але вимагати переданого їм майна і землі вони не можуть.

Малопоширеною формою підприємницької діяльності в сільському господарстві є командитні товариства. Тут певна кількість учасників повністю бере на себе прийняття рішень щодо всіх питань підприємницької діяльності товариства, відповідаючи при цьому за борги підприємства як своїми частками у статутному фонді, так і особистим майном. А інші учасники такого товариства відповідають за його борги лише частками у статутному фонді. Виходячи з цього, вони не беруть участі в управлінні підприємством. На зборах учасників вони мають право лише дорадчого голосу.

Ще однією організаційно-правовою формою підприємств є приватні, які теж можуть вступати в орендні відносини. Власники таких підприємств можуть брати в оренду землю і майно в інших селян з обов'язковим укладенням договору, де зазначаються розмір плати за оренду майна і землі та права і обов'язки сторін.

Однією з найпоширеніших організаційних форм підприємницької діяльності в сільському господарстві в Україні є фермерське господарство. Переважно це форма сімейного господарства, яке водночас виступає і первинною соціальною ланкою, і первинною ланкою в суспільному виробництві. Цим забезпечується високий рівень його стійкості й стабільності.

Як показує світова практика, найбільш ефективною моделлю селянських фермерських господарств є господарства, що мають великі розміри сільгоспугідь, забезпечені повним комплексом машин і сільськогосподарської техніки, які повно й точно дотримуються основних технологічних операцій і, як правило, очолювані фахівцями, що мають аграрну освіту й досвід діяльності в сільському господарстві (Donec', 2011).

Сільськогосподарські підприємства, як і будь-які інші суб'єкти підприємницької діяльності, класифікуються за розмірами на малі, середні і великі. На думку О. Бородіної та І. Прокопи, саме малі та середні форми господарювання якнайповніше поєднують виробництво сільськогосподарської продукції з продукуванням суспільних благ (відтворення селянства, збереження агроландшафтів тощо) (Vorodina, 2008). Останніми роками, наприклад, почали набувати розвитку зокрема спільні підприємства, створені на основі вкладення капіталу вітчизняних та іноземних партнерів, які спільно здійснюють підприємницьку діяльність, управління та розподіл прибутків. Такі підприємства є достатньо потужними за розмірами і мають здебільшого холдинговий тип діяльності.

Господарства населення є первинною формою організації виробництва сільськогосподарської продукції, зайнятості селян і джерелом додаткових (а подекуди й єдиних) доходів, котрі забезпечують повне задоволення матеріальних, житлових, культурно-побутових потреб сільських сімей.

У вітчизняній аграрній літературі і практиці відсутня єдність щодо сутності, організації господарств населення і перспектив їх розвитку. Загалом можна виділити три підходи до цієї проблеми:

1. Існування господарств населення є необхідною умовою формування ринкової економіки на селі, що вимагає їх розвитку;
2. Недоцільність формування таких господарств на селі у зв'язку з їх низькою ефективністю;
3. Зміна і впорядкування процесу організації та розвитку на основі формування відповідного механізму.

Розгляд значення господарств населення, визначається тим, що суттєво відрізняється від сучасного аграрного виробництва (основні відмінності наведені в табл. 2).

Таблиця 2

Основні відмінності господарства населення і приватного аграрного підприємства

Характеристика	Господарства населення	Аграрне підприємство
Функції власника	Поєднання функцій власника, користувачів і працівників	Поєднання функцій власника, розподіл функцій користувачів і працівників
Управління з врахуванням	Потреб господарства, сім'ї, середовища та ін.	Фінансових пропозицій, зростання виробництва та прибутку підприємства
Власність	Приватна	Приватна, оренда землі, концентрація виробництва
Спеціалізація	Багатогалузеве	Спеціалізоване чи багатогалузеве
Ринок	Відкритий	Контрольований
Використання техніки (мета)	Підвищення продуктивності праці, скорочення термінів обробітку	Інтенсифікація виробництва, використання інновацій
Виробництво	Згідно з природним процесом вегетації і циклу життя тварин	Прагнення до незалежності від природних процесів
Сільське господарство	Як спосіб життя із одержанням певних додаткових фінансових доходів	Як комерційна діяльність

Цікавим є й підхід до класифікації форм підприємницької діяльності в сільському господарстві відносно їх розмірів. Виділяють п'ять їх типів. Це – аграрні холдинги, які обробляють десятки і сотні тисяч гектарів землі, великотоварні сільгосптоваровиробники, які обробляють від трьох до десяти тисяч гектарів, середньо товарні виробники, що обробляють декілька тисяч гектарів, фермерські господарства, в обробітку яких знаходиться декілька сотень гектарів, і господарства населення, які мають від одного до двох гектарів землі (Zubec' and Bezuglyj, 2010).

Ми підтримуємо думку окремих авторів, що організаційні основи існуючих агроформувань повинні ґрунтуватися насамперед на посиленні зацікавленості власників у сумісній діяльності на принципах колективної організації праці. Пріоритетним при цьому стає формування такого господарського механізму, який би якнайповніше відповідав ринковим умовам господарювання, підприємництву, забезпеченню розширеного відтворення, постійному зростанню добробуту працівників сільського господарства.

Як випливає із досліджень, необхідно щодо галузі сільського господарства окреслити сучасний стан виробництва, знайти місце різним формам підприємницької діяльності в загальному балансі виробництва продукції галузі, збудувати бажану її структуру на перспективу до 2015–2020 рр. залежно від складності перехідного періоду і з урахуванням міжнародних стандартів якості продукції, а відтак окреслити конкретні заходи щодо зміни форм господарюючих суб'єктів. Тільки зрозуміле бачення переходу галузі від сучасного стану до бажаної структури виробництва зможе бути основою для розробки конкретної галузевої програми. Водночас можна вважати, що така реструктуризація сільського господарства може посилити монополізм окремих форм підприємницької діяльності та окремих їх суб'єктів на регіональному ринку, послаблюючи конкуренцію з усіма негативними наслідками щодо зростання ефективності сільськогосподарського виробництва.

Безперечно, в процесі трансформації структурної побудови вітчизняного аграрного виробництва обов'язковим є врахування світового досвіду та напрацювань зарубіжних учених. Як зазначає Т. Осташко, після проведення радикальної структурної реформи в країнах із перехідною економікою склалася бімодальна структура господарських одиниць з різною часткою великих підприємств і дрібних та середніх фермерських господарств. Фермерські господарства переважають у структурі сільськогосподарських угідь Албанії, Словенії, Латвії, Румунії. У Литві, Болгарії та Естонії фермерські та господарства населення разом володіють понад половиною сільськогосподарських угідь. У Словаччині, Угорщині, країнах СНД і на території колишньої Німецької Демократичної Республіки переважають великі господарства (Ostashko, 2004). За кількістю найбільше «підприємств самостійно господарюючих селян». За площею землекористування – найбільші господарські товариства.

Як зауважує Л. Молдаван, посилення конкуренції зумовило необхідність збільшення земельних ділянок

і полів сівозмін, застосування нової техніки й технологій, зменшення індивідуальних витрат на створення матеріально-технічної бази з метою зміцнення економічного стану і забезпечення конкурентоспроможності виробництва. Ця необхідність спонукає фермерів до об'єднань у такі колективні організаційно-правові форми, які, з одного боку, максимально зберігають переваги й принципи функціонування фермерських господарств, а з іншого – реалізують переваги великого господарства в питаннях механізації, обслуговування, інтенсифікації та формують ефект кооперації (Moldavan, 2010).

Висновки

Отже, сучасний розвиток виробничих об'єднань (товариств) характеризується використанням таких юридичних форм, які зберігають основні характеристики сімейного фермерського господарства і водночас створюють сприятливі умови для організації виробничих структур, адекватних великим підприємствам, сімейної передачі господарств. Тобто колективні форми фермерської діяльності увіковічують особистий і сімейний характер сільського господарства, попереджують «пролетаризацію» селянства, зберігають його статус господаря сільської території. Саме такі тенденції у формуванні підприємницької діяльності у сільському господарстві з огляду на вітчизняні реалії повинні бути враховані в розробках щодо реструктуризації і трансформації вітчизняного аграрного виробництва.

Типовий сільськогосподарський виробник, навіть коли володіє малим сімейним господарством, поєднує інвестора, управлінця і керівника у ньому. У децю більших структурах, таких як наприклад сімейні ферми, може бути ще й бухгалтером, організатором праці, спеціалістом із догляду за рослинами і тваринами, механізатором тощо. Про успішну підприємницьку діяльність, на наш погляд, можна говорити, якщо: 1) підприємство має дохід для оплати всіх необхідних витрат; 2) підприємство має додатковий дохід необхідний для сплати кредитів, які можуть бути за інвестовані; 3) виробнича спроможність підприємства і його потенціал не зменшуються, а бажано – розвиваються. Дотримання цих умов може стати однією з важливих причин успішного розвитку підприємницької діяльності.

Незважаючи на певні переваги чи недоліки окремих форм підприємницької діяльності, слід розвивати різні організаційно-правові форми в сільському господарстві на ринкових конкурентних умовах. Але при цьому необхідно враховувати, що суспільні зміни впливають на систему організаційно-економічних і правових відносин у сільському господарстві. Суб'єкти підприємницької діяльності, що господарюють сьогодні в сільському господарстві, функціонуючи на основі різних форм власності, не лише мають право на існування, але й, конкуруючи один із одним, створюють умови для розвитку ринкових відносин, прибуткового ведення сільськогосподарського виробництва.

Загалом слід визнати, що розвиток форм підприємницької діяльності в сільському господарстві, визначатиме сукупність змін регіонального, національного та глобального характерів. І виходячи із цього є важливим визначення аспектів розвитку різних організаційно-правових форм підприємницької діяльності.

Бібліографічні посилання

- Borodina, O. (2008). Agrarna polityka Ukrai'ny: vytoky, suchasnyj stan i novi mozhlyvosti v konteksti instytucionalizmu ta vyklykiv globalizacii'. *Ekonomika Ukrai'ny*. 10, 94–111 (in Ukrainian).
- Bubenko, I., Rastjapin, A. (2002). Pro metody ocinky efektyvnosti investycijnyh proektiv. *Ekonomika Ukrai'ny*. 8, 80–83 (in Ukrainian).
- Gubeni, Ju.E. (2001). Transformacija sil'skogospodars'kyh kooperatyviv v Ches'kij respubliki i Pol'shhi: konceptual'nyj pidhid i pryncypy i'i' zdijsnennja / Visnyk Poltavs'kogo derzhavnogo sil'skogospodars'kogo instytutu. 5(6), 97–100 (in Ukrainian).
- Donec', O.V. (2011). Organizacijni formy gospodars'koi' dijal'nosti u sil's'komu gospodarstvi. *Naukovyj visnyk Uzhgorods'kogo universytetu*. 33(1), 97–101 (in Ukrainian).
- Zubec', M.V., Bezuglyj, M.D. (2010). Ekonomichni aspekty reformuvannja agrarno–promyslovogo kompleksu Ukrai'ny. *Nacional'na akademija agrarnyh nauk Ukrai'ny*. K.: Agrarna nauka (in Ukrainian).
- Moldavan, L.V. (2010). Formy gospodarjuvannja v agrarnomu sektori Ukrai'ny v umovah globalizacii'. *Ekonomika APK*. 1, 13–17 (in Ukrainian).
- Olenych, I.R. Hariv I.I., Gutyj B.V. (2012). Osoblyvosti segmentuvannja rynku veterynarnyh preparativ [Elektronnyj resurs]. *Naukovyj visnyk L'vivs'kogo nacional'nogo universytetu veterynarnoi' medycyny ta biotehnologij im. G'zhyc'kogo*. 14, 1(2), 113–116 (in Ukrainian).
- Olenych, I.R. Grymak, O.Ja., Gutyj, B.V., Hariv, I.I., Smolyneč', I.B. (2013). Sutnist' i cili mizhnarodnogo farmacevtychnogo marketyngu [Elektronnyj resurs]. *Naukovyj visnyk L'vivs'kogo nacional'nogo universytetu veterynarnoi' medycyny ta biotehnologij im. G'zhyc'kogo*. 15, 1(5), 127–132 (in Ukrainian).
- Olenych, I.R. Dushka, V.I., Myhajlovs'kij, V.I., Hariv, I.I., Seniv, R.V., Gutyj, B.V. (2011). Suchasna polityka zbutu v zovnishn'oekonomichnij dijal'nosti farmacevtychnyh pidpryjemstv [Elektronnyj resurs]. *Naukovyj visnyk L'vivs'kogo nacional'nogo universytetu veterynarnoi' medycyny ta biotehnologij im. G'zhyc'kogo*. 13, 1(1), 444–447 (in Ukrainian).
- Olenych, I.R., Gutyj, B.V., Hariv, I.I., Shybun'ko, V.V. (2012). Formuvannja kompleksu marketyngu vitchyznanogo vyrobnyka veterynarnyh preparativ [Elektronnyj resurs]. *Naukovyj visnyk L'vivs'kogo nacional'nogo universytetu veterynarnoi' medycyny ta biotehnologij im. G'zhyc'kogo*. 14, 1(2), 53–61 (in Ukrainian).
- Ostashko, T.O. (2004). Rynkova transformacija agrarnogo sektora. K.: Feniks (in Ukrainian).
- Smolyneč', I.B. (2011). Organizacijno–ekonomichni zasady funkcionuvannja agrarnogo sektora umovah transformacijnoi' ekonomiky. *Naukovyj visnyk L'vivs'kogo nacional'nogo universytetu veterynarnoi' medycyny ta biotehnologij imeni S. Z. G'zhyc'kogo*. L'viv. 13, 1(47), 250–254 (in Ukrainian).
- Smolyneč', I.B., Garasymljuk, M.V. (2014). Organizacijno–pravovi formy pidpryjemnytva. *Naukovyj visnyk L'vivs'kogo nacional'nogo universytetu veterynarnoi' medycyny ta biotehnologij imeni S. Z. G'zhyc'kogo*. L'viv, 16, 1(58), 94–100 (in Ukrainian).

Стаття надійшла до редакції 21.09.2016